

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-7>

УДК 334.7:373.5

СОЦІАЛЬНЕ ШКІЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

SOCIAL SCHOOL ENTREPRENEURSHIP: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE

Величко Катерина Юріївна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7751-585X>

Тимохова Галина Борисівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5352-6960>

Кудінова Марина Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1525-8464>

Velychko Kateryna, Tymohova Halyna

Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy"

Kudinova Maryna

V.N. Karazin Kharkiv National University

Стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів соціального шкільного підприємництва та перспективам його розвитку в Україні. Проаналізовано досвід Німеччини, Норвегії, Великобританії та інших країн, який свідчить про актуальність цієї форми та її важливість для суспільства. Наголошено, що соціальне шкільне підприємництво як форма реалізації підприємницьких здібностей молоді з метою вирішення соціальних проблем суспільства, дає можливість не просто реалізувати бізнес-ідею, а формує соціальну відповідальність молоді. Акцентовано увагу, що для України така форма є новою, але перспективною і дозволяє вирішувати соціальні проблеми суспільства бізнесовими методами, проте необхідним є правове врегулювання соціального підприємництва. На сучасному етапі соціальне шкільне підприємництво спроможне допомогти молоді адаптуватися та реалізувати себе з користю для суспільства у складні воєнні часи та повоєнний період.

Ключові слова: соціальне підприємництво, соціальне шкільне підприємництво, соціально відповідальний бізнес, соціальне підприємство, соціальний бізнес.

The article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of social school entrepreneurship and prospects for its development in Ukraine. Approaches to the definition of "social entrepreneurship" and "social school entrepreneurship" in scientific sources were analyzed. It was emphasized that social school entrepreneurship as a form of realization of the entrepreneurial abilities of young people to solve social problems of society, gives an opportunity not only to implement a business idea but also forms the social responsibility of young people. The experience that testifies to the relevance of this form and its importance for society was analyzed in Germany, Norway, Great Britain, and other countries. It was noted that in foreign experience, school entrepreneurship does not necessarily have a social component - the main idea of its implementation is aimed at forming entrepreneurial skills among students. The experience of the most successful projects of social-scale entrepreneurship in Ukraine was summarized and optimal models of the functioning of this form from a legal side were given. The advantages and disadvantages (problem areas) of implementing social school entrepreneurship at the national level and the need for the legal regulation of social entrepreneurship were highlighted. It was emphasized that for Ukraine this

form is new, but promising and allows for solving social problems of society precisely by business methods. It was concluded that thanks to the active development of social school entrepreneurship, society, its institutes, educational institutions, local government bodies, and the state will be able to become more effective. Since the role and scope of opportunities of social school entrepreneurship as a phenomenon in the socio-economic development of the country are not yet fully understood by society, the urgent task is to increase awareness of its positive role. And at the current stage, social school entrepreneurship is also able to help young people adapt and realize themselves for the benefit of society in difficult war times and in the post-war period.

Keywords: social entrepreneurship, social school entrepreneurship, socially responsible business, social enterprise, social business.

Постановка проблеми. Проблематика соціального підприємництва сьогодні активно обговорюється у наукових та бізнесових колах. Саме соціальна спрямованість цієї форми підприємництва, її націленість на вирішення проблем суспільства, робить її затребуваним та перспективним інструментом, особливо у період військової агресії РФ та у повоєнний період, коли соціальні проблеми у суспільстві суттєво зростають.

Соціальне підприємництво виступає як сучасна форма взаємодії влади, бізнесу та громади, як підприємницька діяльність, яка запроваджує соціальні інновації, але при цьому значна частина прибутку спрямовується на вирішення соціальних проблем. Залучення молоді до вирішення соціальних проблем через започаткування та реалізацію соціального бізнес-проекту, вирішує відразу кілька завдань: отримання певного підприємницького досвіду, а саме можливість самостійно вирішувати складні задачі, пов'язані з організацією та веденням підприємницької діяльності та спрямовувати отримані прибутки на соціальні потреби конкретної особи (громади, соціальної групи тощо). Міжнародний досвід соціального шкільного підприємництва свідчить про перспективність цієї діяльності. Такі форми успішно реалізовані у Норвегії, США, Німеччині, Великобританії, Сінгапурі, Китаї та ін. Тому важливість вивчення сучасного стану соціального шкільного підприємництва та перспектив його розвитку в Україні є актуальним. Соціальне шкільне підприємництво як специфічна інтеграційна форма між освітнім закладом, місцевим самоврядуванням, державою, робить акцент на формуванні підприємницьких якостей у учнів з метою вирішення соціальних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти теоретико-методологічних підходів до проблематики соціального підприємництва активно досліджуються вітчизняними та зарубіжними науковцями. Серед зарубіжних науковців щодо теоретичного обґрунтування та практичної реалізації доцільно виділити

роботи Д. Брока і С. Стейнера, Р. Мартіна, Дж. Кікала, Г. Діза, Ч. Лідбітера, М. Річардсона, Б. Люка та В. Чу та ін. Серед вітчизняних дослідників саме соціального шкільного та молодіжного підприємництва слід відзначити роботи А. Свинчук, А. Корнецького, М. Гончарова, В. Назарук, Н. Гусак, А. Туманової, В. Омельченка, О. Ачкасової.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не зважаючи на існуючий науковий масив напрацювань щодо різних аспектів функціонування соціального підприємництва, більш повного дослідження потребує проблематика розвитку ідей соціального підприємництва серед школярів.

Формування цілей статті (постановка завдання). Метою статті є узагальнення теоретичних аспектів соціального шкільного підприємництва, дослідження тенденцій розвитку **соціального шкільного підприємництва** з урахуванням міжнародного досвіду, практики реалізації найбільш успішних проектів та обґрунтування проблем, притаманних цій сфері у сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальне підприємництво сьогодні є трендом, а залучення компаній до вирішення соціальних проблем сприяє не тільки її іміджу, а найчастіше стає обов'язковою компонентною їх функціонування. Це констатація активної соціальної позиції підприємства.

Вважається, що автором ідеї соціального підприємництва (бізнесу) був Моххамад Юнус [1], при цьому більшість науковців трактують соціальне підприємництво як форму, метою якої є вирішення певних соціальних проблем суспільства. Шкільне соціальне підприємництво з'являється пізніше і мета його впровадження та специфіка реалізації є різною за країнами. Саме тому і зміст цих трактувань є різним (табл. 1).

Шкільне підприємництво відносно нова для України форма організації шкільної діяльності. Взагалі, шкільне підприємництво вперше згадується у США як «junior-achievement-companies» 1920-х роках як некомерційна

Таблиця 1

**Підходи до трактування «соціальне підприємництво»
та «шкільне соціальне підприємництво»**

Трактування «соціального підприємництва»		Трактування «шкільного соціального підприємництва»	
Автор	Трактування	Автор	Трактування
Проект Закону України «Про соціальне підприємництво» [2]	Соціальним підприємством визначається суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб)	С. Дятленко, А. Корецький, В. Кнопкін, О. Кучкрцк, І. Савицький [8]	Діяльність учнів закладу освіти з виробництва та подальшої реалізації товарів або послуг під наглядом старших кураторів, наставників, консультантів. Дохід від такої діяльності розподіляється на розвиток виробництва підприємства, соціальну місію та ініціативи у школі, пізнавальні заходи для учнів. Метою соціального шкільного підприємництва є освіта та здобуття досвіду, а не отримання прибутку.
О. Голікова [6]	Діяльність неприбуткових організацій, які використовують бізнес-стратегії або засновують підприємства для отримання прибутку та направляють його на підтримку соціальної місії	Fayolle A., Gailly B. & Lassas-Clerc N. [9]	Оволодінням школярами різнобічними знаннями щодо створення та розширення підприємства, опанування вмінь та досвіду розвитку бізнесу, забезпечення працевлаштування та можливостей самореалізації
Ю. Орел [7]	Підприємництва, які виробляють або продають товари та послуги, мають певний рівень незалежності, поділяють ризик ринкової конкуренції та створюють певні вигоди громаді, підтримують ініціативи громадян, залучають цільові групи до діяльності, але при цьому направляють прибуток у соціальну сферу	Vacigalupo M., Kamylyis P., Punie Y., Van den Brande G. [10]	Дає можливість піклуватися про власний розвиток, робити активний внесок у розвиток суспільства, виходити на ринок праці як найманий працівник або самозайнята особа, а також започатковувати власну справу чи виводити на вищий рівень підприємство, яке може мати культурне, соціальне або комерційне спрямування.
Г. Діз [3]	використовує кращі практики традиційного підприємництва для виконання соціальної місії	Проект «Заснування соціальних шкільних підприємств у сільській місцевості та малих містах України для заохочення молоді до соціального підприємництва у Івано-Франківській, Житомирській і Донецькій областях» [11]	Один із найефективніших методів формування в молоді соціальної відповідальності.
Ф. Спреклі [4]	Має форму комерційного підприємства, де контроль, власність та багатства розподіляються пропорційно, що сприяє більш відкритому та справедливому суспільству.		
А. Андрющенко, І. Рябець [5]	має цільову спрямованість на вирішення існуючих соціальних проблем та використовує інноваційні підходи для подолання цих проблем.		

організація молоді [12]. У Великобританії «mini-enterprises» були засновані пізніше (1960-ті роки). Німеччина також активно розвивала створення шкальних підприємств (1979 р.) шляхом створення юніорських фірм як елементу виробничого навчання. В подальшому така форма залучення учнів отримала значний розвиток і сьогодні в Німеччині зареєстровано майже 6.698 шкільних підприємств, тобто 20% від загальної кількості загальноосвітніх шкіл (33493 шкіл) [12]. Об'єднуючим елементом є той факт, що у всіх країнах шкільне підприємництво створює додаткову цінність навчання, а у Німеччині воно частково інтегровано у сам процес навчання, що підвищує привабливість як навчального процесу, так і навчального закладу. Така інтеграція навчального закладу та підприємства не ставить за мету підготовку до певної професії, а готує учнів до реального життя.

Також, необхідно наголосити на існуванні відмінності підприємництва від соціального підприємництва. Для підприємців цінність спрямована на обслуговування ринку, де новий продукт або послуга може бути легко використаний, і, отже, орієнтований на отримання фінансової вигоди. Прибуток є обов'язковою умовою, основою розвитку будь-якого бізнесу. На відміну від підприємця, соціальний підприємець не чекає і не прагне досягти значного фінансового прибутку для своїх інвесторів – переважно благодійних та державних організацій або для себе. Фактично він прагне цінностей як суттєвих позитивних трансформацій, що торкаються значного сегменту суспільства або всього суспільства, тобто виконання конкретної соціальної задачі. Саме мета створення бізнесу є основною відмінністю класичного підприємця від соціального. У першому випадку метою є збагачення, у другому - вирішення низки соціальних завдань. Саме на такому принципі побудовано соціальне підприємництво у Норвегії, де воно має суттєву державну підтримку та підтримку бізнесу, який це фінансує. Так, норвезька інвестиційна приватна компанія FERD, впровадила фінансову модель для соціального підприємництва та наголошує на тому, що важливим є саме соціальний ефект.

В. Смаль та В. Кокоть зазначили, що «головне, що відрізняє соціального підприємця від бізнес-підприємців і, навіть, від соціально відповідального бізнесмена – це соціальна місія» [13]. Для бізнесу соціальна діяльність є вторинною (спеціальний фонд може бути створений після того, як накопичилися над-

лишки прибутку), для соціального підприємства – основною. Так, якщо бізнес систематично віддає 10 % доходу на соціальні потреби, це не означає, що він є соціальним. На відміну від звичайної благодійності, соціальні підприємства – це сталі бізнесові механізми, які мають набагато більший вплив на існуючі проблеми та дозволяють ефективніше розподіляти фінансові ресурси.

Тема соціального підприємництва детально описує можливість бути прибутковим і корисним для інших одночасно, значна кількість прикладів такого бізнесу в усьому світі та в Україні доводять, що це можливо. Так, в Україні успішно працюють такі соціальні підприємства, як: громадський ресторан «Urban Space 100», засновниками якого є соціально активні люди, що об'єдналися з метою якісного розвитку міського простору; соціальна пекарня-кондитерська «Горіховий дім», яка спрямовує частину свого прибутку на потреби притулку для жінок, що опинилися у кризових ситуаціях.; піцерія «Veterano Pizza», де виготовленням піци займаються ветерани, тобто адаптуються до мирного життя; добродійні крамниці «Ясна Річ» та «Шафа добра», де можна віддати свої речі на благодійність; ІТ-компанія «Hebron Software», контакт-центр «Сімка» та багато інших.

З 2004 по 2007 роки проект UCAN профінансував 28 програм зі створення соціальних підприємств в Україні. У 2010 році за ініціативи Британської Ради в Україні було створено консорціум «Сприяння розвитку соціального підприємництва в Україні». Взагалі, з 2013 по 2016 роки міжнародні організації та фонди організували значну кількість тренінгів для соціальних підприємців, випустили перше та друге видання Каталогу соціальних підприємств України (2013 р., 2017 р.), провели перший та другий Всеукраїнський форум соціальних підприємців (березень 2013 р. та листопад 2016 р.). У 2016 р. курс «Соціальне підприємництво» вперше було запропоновано у Львівській бізнес-школі Українського католицького університету та введено як курс за вибором до бакалаврського курсу факультету соціальної роботи Національного університету «Києво-Могилянська Академія» [14].

На даний час соціальне підприємництво не є достатньо розвиненим видом діяльності в Україні. Однією з причин такої ситуації є недостатній рівень знань у громадському, державному та бізнес-секторах щодо сутності соціального підприємства, його відмінностей від інших форм підприємництва, ролі у роз-

витку суспільства і місцевих громад. Крім того, в Україні не існує законодавчо затверджених понять «соціальне підприємництво», «соціальне підприємство», «підприємства соціальної економіки» та «шкільне соціальне підприємництво». Як результат, діяльність соціальних підприємств регулюється чинними законами, що стосуються існуючих організаційних форм діяльності підприємств чи організацій, тому на практиці соціальні підприємництва не відрізняють від благодійних установ, а також від підприємництва у класичному його розумінні, хоча вони пов'язані із виробництвом суспільно значущого продукту або послуги.

У результаті відсутності законодавчого врегулювання на національному рівні, відсутні офіційні статистичні дані щодо кількості соціальних підприємств та соціальних шкільних підприємств та обсягів їх діяльності. Окремі дані були опубліковані у межах грантового проекту «Соціальні підприємства в Україні» у 2017 р, а саме виданий «Каталог соціальних підприємств» налічував 150 таких підприємств.

У такому ж становищі, як Україна, знаходиться і Великобританія, де немає єдиного закону про соціальний бізнес, як і єдиного його нормативного визначення цієї форми. Регулювання діяльності здійснюється спеціальними асоціаціями, які надають дозвільний документ (бейдж) на основі критеріїв і це підтверджує соціальну спрямованість підприємства. В подальшому асоціації надають соціальним підприємствам інформаційну, фінансову та іншу підтримку.

Унормування поняття «соціальне підприємництво» та «соціальне підприємство» важливо і для розвитку шкільного соціального підприємництва.

Шкільне або учнівське підприємництво, враховуючи зарубіжний досвід, є найбільш успішним методом розвитку молодіжного підприємництва, соціальної відповідальності та підготовки до свідомого життя. Воно сприяє і розвитку самої школи як відкритої інституції. Така бізнес-модель «дорослих» форм підприємництва, яка створюється самими учнями та за їхньої ініціативи і працює за усіма правилами бізнесу в рамках школи, успішно підтримується закордоном з боку держави, суспільства та бізнесу. В Україні така модель маловідома. Модель шкільного підприємництва вдало реалізовані у США, Західній Європі, Норвегії та ін. Існують успішні ініціативи у країнах Східної Європи.

Можливості легально організувати соціальне шкільне підприємство в Україні існують. Для цього підходять організаційно-правові форми, наприклад – молодіжна громадська організація. Інше питання – грошове стимулювання участі молоді у роботі. Відповідно до трудового законодавства України (Згідно ст. 188 ч. 1 КЗпП України) неповнолітні приймаються в 16 років і старше (включно).

Сучасний ринок праці пропонує нові професії та траєкторії: фрілансерство, робота вдома, гнучкість та міждисциплінарність. Тому важливо вміти будувати кар'єру, розвиваючи різні навички, у тому числі і навички підприємництва та формування соціальної свідомості, розуміння важливості вирішення соціальних проблем суспільства.

Як відомо, розвиток здійснюється до певної точки, коли високодисциплінарні знання починають накладатися. Наприклад, успішним буде програміст, який розуміється на дизайні або має навички з економіки та менеджменту, є комунікабельним та здатен знайти експертів для свого завдання, має базові дослідницький досвід та вміє шукати інформацію. У школі цього не вчать, але на сучасному ринку праці ці навички можна вважати окремим капіталом. Тому необхідно навчати дітей шкільного віку основам економічних знань, щоб виховувати в них економічну культуру, розвивати вміння правильно тлумачити соціально-економічні процеси, що відбуваються, брати активну участь у суспільному житті країни. Крім того, економічна освіта є невід'ємною частиною громадянської освіти учнів. На сьогоднішній день в Україні, на жаль, цю діяльність ще нелегалізовано, тобто юридично її не визнано в правовому полі, що є стримуючим фактором розвитку. Незважаючи на це, соціальне підприємництво існує як в інших країнах, так і в Україні. І важливим не просто є той факт, що держава дає податкові пільги соціальним підприємствам, а в тому, що інвестори бачать, що соціальне підприємництво існує. Зараз в Україні є лише один проект, який надає, наприклад, кредити соціальним підприємствам, але за сім років через цей проект профінансовано 20 соціальних проектів. Тому соціальні підприємства змушені звертатися до міжнародних фондів, а довести свій соціальний статус без відповідного національного правового вкрай важко. Щоб підприємець надав необхідну інформацію та зробив усе для підтвердження статусу, зазвичай витрачає від 10 до 40 годин на тиждень. Є практика підтримки соціального під-

приємництва на місцевому рівні, але ця підтримка невелика – не більше 80 тис. грн на стартап, чого зазвичай не вистачає [15]. Тому наголошуємо на важливості надання соціальним шкільним підприємствам офіційний статус, а не просто податкових пільг.

Висновки з проведеного дослідження.

Таким чином, дослідження теми соціального шкільного підприємництва демонструє, що ініціативи щодо створення можуть виходити від громадського об'єднання, яке ініціює навчання підприємництву учнів у межах неформальної освіти та починає опікуватися цим процесом або підприємницьких структур.

Активному розвитку підприємництва та соціального шкільного підприємництва сприяв міжнародний досвід. Соціальне шкільне підприємство виступає дієвим методом розвитку індивідуальних здібностей учнів, допомагає їм: стати більш гнучкими, впевненими у собі, незалежними; здатними творчо мислити, застосовувати власні комунікативні навички; приймати рішення, планувати, креативно підходити до справи; самостійно розв'язувати проблеми, орієнтуватися у ситуації; взаємодіяти з партнерами; набувати соціальних нави-

чок, знань про бізнес; краще пізнавати себе; здобути управлінський досвід; відчувати міцні зв'язки між школою і потребами сьогодення. Крім того, впровадження такої інтеграції бізнесу та навчального закладу підвищує рейтинг самого навчального закладу, в результаті чого школа стає більш універсальною, відкритою, інтерактивною, і, водночас, більш актуальною для місцевого соціального середовища. Ефективним також є включення предмету «Соціальне шкільне підприємство» у освітню програму школи. Практика соціального підприємництва може стати дієвим способом залучення молоді до соціальних проектів. На даний час соціальне шкільне підприємство в Україні, як і соціальне підприємство, не мають відповідного правового регулювання та недостатньо підтримується державою, а тому не є відомим у суспільстві.

На наш погляд, соціальне шкільне підприємство є затребуваним та перспективним інструментом, а сьогодні, у період військової агресії РФ, коли соціальні проблеми у суспільстві загострилися, це ефективний механізм адаптації молоді через її залучення до вирішення соціальних проблем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Yunus M., Weber K. *Creating a world without poverty: social business and the future of capitalism*. New York: Public Affairs, 2007. 261 p.
2. Про соціальні підприємства: проект закону. № 2710 від 23.04.2015р. Верховна Рада України. URL: <http://w1x1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4l?pt351154903> (дата звернення: 31.09.2022).
3. Dees, J. *The Meaning of Social Entrepreneurship*. Stanford: Stanford University Graduate School of Business. 1998. URL: http://www.caseatduke.org/documents/dees_SE.pdf (дата звернення: 31.09.2022).
4. Спреклі Ф. *Посібник з планування соціального підприємництва*. Британська рада. Київ, 2011. 68 с. URL: http://www.britishcouncil.org.ua/sites/default/files/posibnik_z_planuvannya_socialnogo_pidpriemstva.pdf (дата звернення: 31.09.2022).
5. Андрущенко А. І., Рябець І. М. Соціальне підприємство як інноваційний механізм підвищення якості життя найбільш уразливих прошарків населення. *СОЦІОПРОСТІР: міждисциплінарний збірник наукових праць з соціології та соціальної роботи*. 2010. № 1(10). URL: http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/4_3_3.pdf (дата звернення: 31.09.2022).
6. Голікова О. М. Соціальне підприємство як забезпечення фінансової життєздатності організацій громадянського суспільства. *Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції «Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу»*: (м. Харків, 11 грудня 2008 р.) (с. 152). ХОМО «Союз молодих підприємців».
7. Орел Ю. Л. Соціальне підприємство: сучасний стан та перспективи розвитку. *Матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції «Державне регулювання соціального підприємництва та соціально-відповідального бізнесу»*: (м. Харків, 11 грудня 2008 р.) (с. 87–93). ХОМО «Союз молодих підприємців».
8. Свинчук А., Корнецький А., Гончарова М., Назарук В., Гусак Н., Туманова А. *Соціальне підприємство: від ідеї до суспільних змін*. Київ: ТОВ Підприємство «ВІ ЕН ЕЙ», 2017. 188 с.
9. Fayolle A., Gailly B. & Lassas-Clerc N. Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: a new methodology. *Journal of European Industrial Training*. 2006. 720 p.
10. Vacigalupo M., Kamylyis P., Punie Y., Van den Brande G. (2016) *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: *Publication Office of the European Union*. DOI: <https://doi.org/10.2791/593884>.

11. Заснування соціальних шкільних підприємств у сільській місцевості та малих містах України для заохочення молоді до соціального підприємництва у Івано-Франківській, Житомирській і Донецькій областях: проєкт. 2019. URL: <http://sse.eef.org.ua/#ancor-4>.
12. De Haan G., Grundmann D., Plesse V. Nachhaltige Schülerfirmen. Eine Explorationsstudie. *Freie Universität Berlin*, 2009. С. 15–18. URL: http://bso.bildung.hessen.de/schuelerfirmen/Nachhaltige_Schuelerfirmen_Explorationsstudie.pdf (дата звернення: 20.07.2022).
13. Смаль В., Кокоть В. Що слід знати про соціальне підприємництво. 2017. URL: <http://docplayer.net/80494249-V-smal-v-kokot-shcho-slid-znati-pro-socialne-pidpriemnictvo-posibnik.html> (дата звернення: 14.09.2022).
14. Гусак Н., Кузнецова В., Стеценко Т. Соціальне підприємництво в Україні: звіт за результатами дослідження. *Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, Школа соціальної роботи НаУКМА, ГО «Молодіжний центр з трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ ХХІ»*. Київ, 2016. 45 с.
15. Кудінова М. М., Євтушенко В. А., Сіладі К. Б. Заклади вищої освіти України в національній екосистемі підтримки молодіжних стартапів. *Проблеми економіки*. 2019. № 3. С. 61–67.

REFERENCES:

1. Yunus, M., Weber, K. (2007) *Creating a world without poverty: social business and the future of capitalism* [New York]: Public Affairs. 261 p.
2. Pro sotsialni pidpriemstva: *Proekt zakonu* [On social enterprises: draft law]. №. 2710. 04.23.2015. Verkhovna Rada of Ukraine. Available at: <http://w1x1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4l?pt351154903>. (in Ukrainian)
3. Dees, J. (1998) *The Meaning of Social Entrepreneurship*. Stanford: Stanford University Graduate School of Business. Available at: http://www.caseatduke.org/documents/dees_SE.pdf.
4. Spreckley, F. (2011) *Posibnyk z planuvannya sotsialnoho pidpriemnytstva* [Guide to planning social entrepreneurship]. British Council. Kyiv. 68 p.
5. Andryushchenko, A. I., Ryabets, I. M. (2010) *Sotsialne pidpriemnytstvo yak innovatsiyni mekhanizm pidvyshchennia yakosti zhyttia naibilsh urazlyvykh prosharkiv naseleennia* [Social entrepreneurship as an innovative mechanism for improving the quality of life of the most vulnerable segments of the population]. *SOCIOПРОСТІР: mizhdystyplinarnyi zbirnyk naukovykh prats z sotsiologii ta sotsialnoi roboty*, vol. 1(10). Available at: http://www.sociology.kharkov.ua/socioprostir/files/magazine/1_2010/4_3_3.pdf. (in Ukrainian)
6. Holykova, O. M. (2008) *Sotsialne pidpriemstvo yak zabezpechennia finansovoi zhyttiezdatnosti orhanizatsii hromadianskoho suspilstva* [Social enterprise as a means of ensuring the financial viability of civil society organizations]. *Persha mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya «Derzhavne rehuliuвання sotsialnoho pidpriemnytstva ta sotsialno-vidpovidalnoho biznesu» – The first international scientific and practical conference "State regulation of social entrepreneurship and socially responsible business": (Kharkov, December 11, 2008)* (p.152). HOMO "Union of Young Entrepreneurs". (in Ukrainian)
7. Orel, Yu. L. (2008) *Social entrepreneurship: current state and development prospects* [Social entrepreneurship: current state and development prospects]. *Persha mizhnarodna nauково-praktychna konferentsiya «Derzhavne rehuliuвання sotsialnoho pidpriemnytstva ta sotsialno-vidpovidalnoho biznesu» – The first international scientific and practical conference "State regulation of social entrepreneurship and socially responsible business": (Kharkov, December 11, 2008)* (pp. 87-93). HOMO "Union of Young Entrepreneurs". (in Ukrainian)
8. Svinchuk, A., Kornetskyi, A., Goncharova, M., Nazaruk, V., Husak, N., Tumanova, A. (2017) *Sotsialne pidpriemnytstvo: vid idei do suspilnykh zmin*. [Social entrepreneurship: from idea to social changes]. *LLC Enterprise "VI EN EY"*. 188 p. (in Ukrainian)
9. Fayolle, A., Gailly, B. & Lassas-Clerc, N. (2006) *Assessing the impact of entrepreneurship education programmes: a new methodology*. *Journal of European Industrial Training*. 720 p.
10. Bacigalupo M., Kampylis, P., Punie, Y., Van den Brande, G. (2016) *EntreComp: The Entrepreneurship Competence Framework*. Luxembourg: *Publication Office of the European Union*. DOI: <https://doi.org/10.2791/593884>
11. *Establishment of social school enterprises in rural areas and small towns of Ukraine to encourage young people to social entrepreneurship in Ivano-Frankivsk, Zhytomyr and Donetsk regions: project*. [Establishment of social school enterprises in rural areas and small towns of Ukraine to encourage young people to social entrepreneurship in Ivano-Frankivsk, Zhytomyr and Donetsk regions: project]. (2019). Available at: <http://sse.eef.org.ua/#ancor-4>. (in Ukrainian)
12. De Haan, G., Grundmann, D., Plesse, V. (2009) *Nachhaltige Schülerfirmen. Eine Explorationsstudie. Freie Universität*, pp. 15–18: Available at: http://bso.bildung.hessen.de/schuelerfirmen/Nachhaltige_Schuelerfirmen_Explorationsstudie.pdf.

13. Smal, V., Kokot, V. (2017) Shcho slid znaty pro sotsialne pidpriemnytstvo [What you should know about social entrepreneurship]. Available at: <http://docplayer.net/80494249-V-smal-v-kokot-shcho-slid-znati-pro-socialne-pidpriemnictvo-posibnik.html>. (in Ukrainian)
14. Husak, N., Kuznietsova, V., Stetsenko, T. (2016) Sotsialne pidpriemnytstvo v Ukraini: zvit za rezultatamy doslidzhennia [Social entrepreneurship in Ukraine: a report based on research results]. *Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, School of Social Work NaUKMA, NGO "Youth Center for the Transformation of the Social Sphere "SOCIUM XXI"*. Kyiv. 45 p. (in Ukrainian)
15. Kudinova, M. M., Yevtushenko, V. A., Siladi, K. B. (2019) Zaklady vyshchoi osvity Ukrainy v natsionalnii ekosystemi pidtrymky molodizhnykh startapiv. [Institutions of higher education of Ukraine in the national ecosystem supporting youth startups]. *Problems of the economy*, vol. 3, pp. 61–67. (in Ukrainian)